Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Vibeke Brandt

CLAUS BERG

Mennesker i Odense i 1500-tallet

Tekst: Vibeke Brandt, Lokalhistorisk Afdeling
Skrivning: Ingrid Bundgaard, Lokalhistorisk Afdeling
Produktion: Kontaktafdelingen
Omslag: Trykt hos Hagen & Sørensen
Udgiver: Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling
Marts 1988

Fotos: Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling
(Fritz Thodes værksted foto)

Omslagsbilledet
Maria Magdalena (med krukke) og (til højre) Christina (dronningens navnehelgen) – en figurgruppe fra Claus Bergs altertavle. (Foto: Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

CLAUS BERG

Det var grufuldt for den berømte Nürnbergerbilledskærer Veit Stoss, da bøddelen brændemærkede begge hans kinder på torvet i Nürnberg i 1503. Han var anklaget for at have begået falsk. Foruden smerten og skammen kom han også til at lide under, at hans svende forlod hans værksted, som opløstes. Som de øvrige svende forlod også hans dygtige lærling Claus Berg ham. Han drog mod sin hjemby Lübeck. Og det blev det fjerne land Danmark, og især den fynske befolkning, der kom til at nyde frugterne af den inspiration, som Veit Stoss havde givet Claus Berg.

Claus Berg blev odenseaner. Det var kong Hans' dronning Christine (1461-1521), som boede på Næsbyhoved slot nord for Odense, der fik ham til at bosætte sig i byen. Om dronningen selv har truffet Claus Berg i Lübeck, set hans arbejder eller blot hørt om ham, ved vi ikke. Men eet står fast: I 1504 boede han i Odense, hvor dronning Christine stod fadder til hans søn Frants Berg.

Claus Bergs søn fik navn efter dronningens yndlingshelgen Frans af Assisi, og hun bekostede senere hans uddannelse lidet anende, den fromme katolik hun var, at det barn, hun opdrog til en munketilværelse i et gråbrødrekloster, efter hendes død skulle blive så grebet af Luthers tanker, at han senere blev luthersk biskop i Oslo. Her endte Frants Berg sine dage i 1591, knap 90 år gammel.

Inden sin død fortalte Frants Berg sin søn, Claus Berg den yngre, om sin far. Claus Berg den yngre skrev senere beretningen ned. Han har pyntet på den, han vil gerne gøre sin farfar til adelsmand. Det var han ikke. Claus Berg var søn af en skomager i Lübeck, som døde i 1485.

Claus Berg den yngre beretter også om, at hans farfar havde et værksted med svende, han lavede ikke al arbejdet selv. Det er utvivlsomt sandt. Både Claus Berg selv og hans svende blev betalt af dronning Christine. De har sikkert også haft gode forhold; dronningen var kendt som et gavmildt menneske. Claus Berg den yngre omtaler det således: "Han havde under sig 12 svende, som dronning Kirsten lønner hver månedsdag, og [som] gik udi silkeklæder, på gammel vis bundet sammen med silkebånd. Da han havde været der nogle år, havde han i sinde at begive sig til Lübeck igen. Men på det, at han skulle blive i Odense hos hendes nåde, skænkede hun og forærede ham en gård muret op fra grunden i Overgade i Odense, hvorfor han blev der, og omsider giftede sig med min farmor Margaretha Grott".

Den gård, der omtales, lå på hjørnet af Overgade og Overstræde og ejedes af Sct. Gertruds alter i Albani kirke. I dronningens regnskaber fra 1510 betalte hun i hvert fald husleje for et hus til Sct. Gertruds alter, uden det dog nævnes, hvem der boede i det.

Dronning Christine har åbenbart gjort, hvad hun kunne for at holde på Claus Berg, da han ville rejse tilbage til Lübeck. De to var også åndeligt beslægtede, de var begge glødende katolikker i katolicismens sidste dage i Danmark. Dertil har hun været betaget af hans kunst. På grund af den havde hun kaldt ham til Danmark, på grund af den ønskede hun at beholde ham hos sig i Odense. Hun

Denne udskårne figur fra Claus Bergs altertavle forestiller dronning Christine. Den ligner hende sikkert godt, da Claus Berg ofte så dronningen og var så dygtig en billedskærer.

havde planer om at lade ham udsmykke et kongeligt gravkapel for sig og sin slægt i Gråbrødre kirke i Odense.

CLAUS BERGS VÆRKSTED

Vi må gøre os klart, at Claus Bergs arbejder ikke er udført af ham selv alene. Hans ånd og hans stil har præget hans værksteds produktion. Men hvilke figurer han selv har skåret, og hvilke der skyldes hans svende, kan man ikke sige med sikkerhed. Nogle svende har været dygtigere end andre. Man kan udpege figurer, der må tilskrives een bestemt dygtig eller udygtig svend på grund af hans personlige stil. Hans arbejders store omfang har gjort det påkrævet med hjælpere. Det er umuligt for eet menneske at have nået at udføre alt det, der er tilskrevet hans værksted.

Claus Berg har lavet det grundlæggende arbejde med kompositionen, opbygningen og samordningen af de mange figurer i værkerne. Han har sørget for, at figurerne virkede sammen til levende og psykologisk begrundede grupper inden for helheden. Og han har sandsynligvis også selv skåret noget af det vanskeligste arbejde ved figurerne eller vist sine svende, hvordan de skulle gøre det. Han må have inspireret og korrigeret dem.

CLAUS BERGS ARBEJDER TIL GRÅBRØDRE KIRKE

Claus Bergs største og kendteste værk er den store altertavle, der nu befinder sig i Skt. Knuds kirke i Odense. Det er ud fra den, man har bestemt mange af hans øvrige værker. For man ved med sikkerhed, at han har lavet den på dronning Christines opfordring. Den må være påbegyndt mellem 1515 og 1518 og fuldendt i første halvdel af 1520'rne. Den må være projekteret efter 1515, da dronning Elisabeth er afbildet på den, og før

1518, da hendes og Christian II's første barn, prins Hans, blev født. Han er nemlig klemt ind bag de mandlige, kongelige personer i predellaen (fodstykket), hvorved symmetrien i tavlen ødelægges på en lidt uheldig måde.

Ældre kilder fortæller, at tavlen ikke var færdig, da dronning Christine døde i 1521, men hun havde sat penge af til dens færdiggørelse. Man ved fra arbejder i Tyskland, at det tog fem - syv år at lave så stor en tavle, så den må have været færdig ca. 1523.

Altertavlen blev oprindeligt opstillet i kongefamiliens gravkor i Gråbrødre kirke, det gravkor, hvis hele indretning man mener Claus Berg har stået for. Foran tavlen og alteret hvilede dronning Christine og kong Hans, deres i 1511 afdøde søn Frants og fra 1559 deres anden søn, Christian II. Foruden altertavlen var der et stort stenepitafium over kong Hans, dronning Christine og prins Frants og en mindetavle over prins Frants, alle udført af Claus Berg. Epitafiet, mindetavlen og de kongelige grave kan i dag ses i krypten i Skt. Knuds kirke.

Der skete nemlig det, at efter reformationens indførelse og gråbrødrenes fordrivelse blev Gråbrødre kirke efterhånden overflødig. Den blev mere og mere forfalden, og i 1801 besluttede man at rive den ned. I 1806 blev altertavlen solgt til Vor Frue kirke for 215 rigsdaler 1 mark og 4 skilling og med besvær transporteret dertil. Her stod den, indtil den i 1885 blev flyttet til Skt. Knuds kirke. Kong Hans' epitafium blev flyttet til Skt. Knuds kirke i 1815. Det var ved den lejlighed, man var så uheldig at brække den i to stykker. Også mindetavlen over prins Frants fandt vej til Skt. Knuds kirke, medens mindetavlen over prinsen og dronning Christine er gået tabt. Det

er også de fleste af de udskårne korstole med kongens og dronningens våbenskjolde. Tre af dem har overlevet og befinder sig i Nationalmuseet - men resten af korstolene blev solgt til byens borgere, der brugte dem til plankeværker og stakitter! De udskårne korstole var også Claus Bergs værk.

ALTERTAVLEN I SKT. KNUDS KIRKE

Claus Bergs højaltertavle er skåret i træ, bemalet og forgyldt. Kristus på korset er det centrale motiv på tavlen. Der går tre vandrette stiliserede grene ud fra korstræet, der deler tavlen i fire felter.

I det øverste felt ses Marias himmelkroning. I det næstøverste felt ses til venstre for Kristus den gamle pagts mænd. Nærmest Kristus Johannes Døberen, derefter Moses, Abraham, kong David og Noah og bag ved dem profeterne. Til højre for Kristus ses hans samtidige, den ny pagts mænd, apostlene og evangelisterne med deres symboler.

I det tredie felt ses helgener og martyrer og kirkens lærere og beskyttere. Nærmest Kristus er den hellige Frans af Assisi afbildet.

Det nederste felt viser Jesusbarnet. Hans mormor, Anna, holder ham og han rækker armene ud mod sin mor. På begge sider af Anna og Maria ses en række kvindelige helgener.

Tavlen har to sidefløje med hver 8 relieffer. Her fortælles lidelseshistorien fra påskemåltidet til Kristi Himmelfart og pindedagen. Tavlen er stor, ca. 3,75 x 3,01 m.

Under tavlen findes predellaen. Her ser man i midten Kristus. Til højre for ham knæler dron-

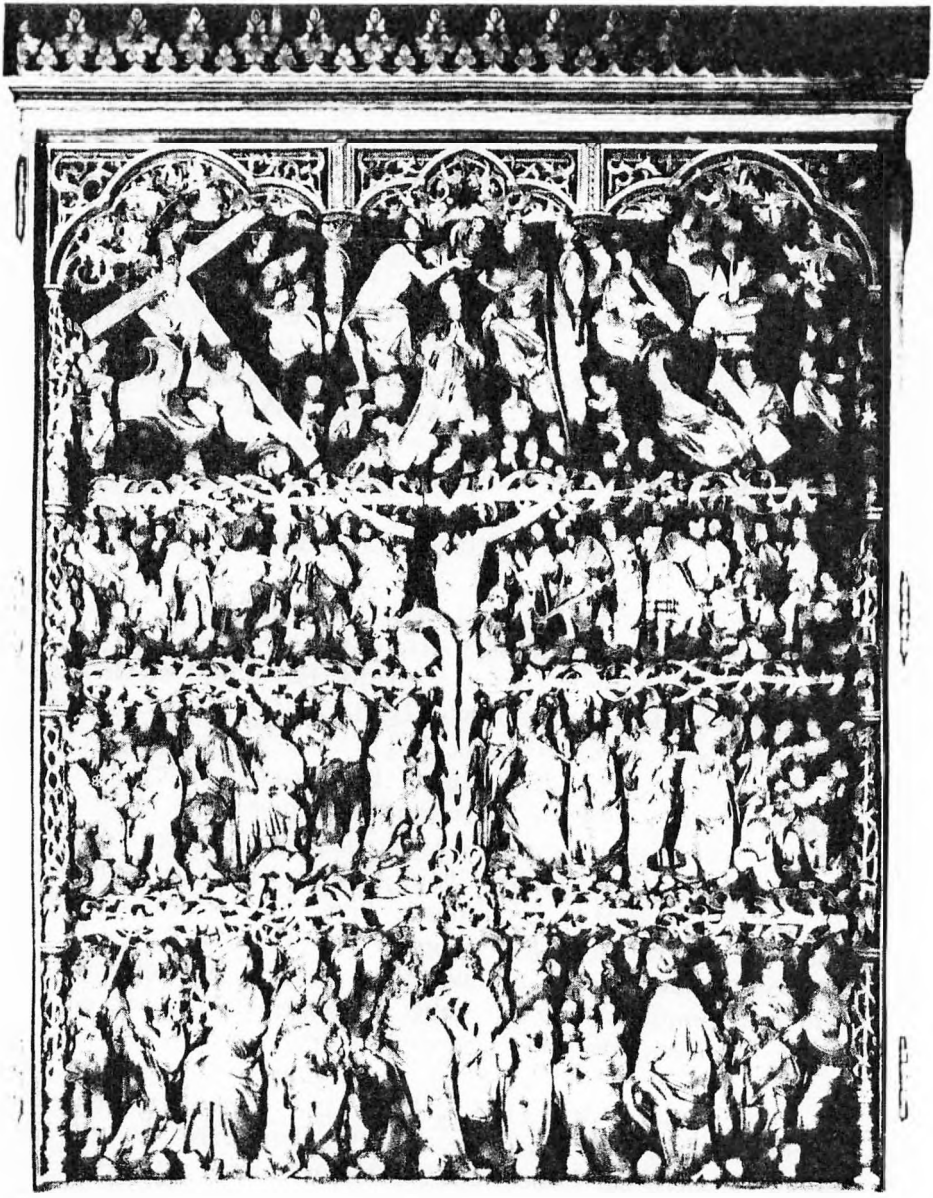

Her ses altertavlens midterskab. Borten på tavlens overkant stammer fra en senere tid.

ning Christine og bag hende hendes svigerdatter, dronning Elisabeth, og hendes datter, Elisabeth af Brandenburg. På den modsatte side ses kong Hans, hans sønner Christian II og prins Frants og bag prins Frants er Christian II's søn prins Hans klemt ind. Han er tydeligt en tilføjelse til de oprindelige symmetrisk opbyggede to grupper.

Alle figurernes ansigter virker realistiske, Claus Berg behandlede i det hele taget menneskelegemet realistisk. Dragterne, som bæres til skue er uhyre flotte og folderige. Det er 1500-tallets menneskers påklædning, vi ser her. Måske nok mere overdådig og forgyldt, end virkeligheden har været, selv hos overklassen.

CLAUS BERGS STILPERIODER

Claus Bergs kunst kan deles i tre perioder. Til den første periode hører mindetavlen over prins Frants. Det regnes for det ældst bevarede værk af Claus Berg. Det er sandsynligvis udført kort efter prinsens død den 1. april 1511.

Det er et heraldisk værk. Det forestiller to vildmænd, der holder prinsens våben mellem sig. De ser lidt stive og kluntede ud, men deres krøllede hår og skæg viser Claus Bergs tidlige måde at udføre ansigter på. Årene fra han kommer til Danmark og indtil 1517 regnes for hans tidlige periode. Her er figurerne mere rolige og beherskede end senere. Der er ikke så meget sving og så store stofmængder i figurernes dragter.

Kong Hans døde i 1513. Dronning Christine lod derfor Claus Berg udføre en gravsten over kongen, prins Frants og hende selv. Den må være udført kort efter 1513 og hører hermed til Claus Bergs første periode.

Denne gravsten er kæmpestor. Den er 4 meter høj og næsten 2,5 meter bred, og er lavet af got-

Vildmændene, der holder prins Frants' våben på hans mindetavle, ser mere kluntede ud end egentlig farlige. De stammer fra Claus Bergs første, mere stive periode.

landsk kalksten.

Den er ikke nogen rigtig middelalderlig gravsten, for den er ikke beregnet til at ligge ned, men til at stå oprejst. Den er heller ikke et renæssance-epitafium, for den har hverken indskrift, religiøse fremstillinger eller knælende figurer. Den er en slags mellemting, hvad der passer godt med, at den er blevet til på grænsen mellem middelalder og renæssance.

På mindestenen over kong Hans ses han stående ved siden af dronning Christine. Foran dem står den unge prins Frants. Kongen og dronningen har begge et scepter i hænderne og står ligesom i en stue med hvælvinger, hvor der hænger en lysekrone.

Den lille familiegruppe er indrammet af en ramme af ornamenter, og uden om denne er familiens mange anevåbner udhugget.

Stenen kan i dag ses i Skt. Knuds kirkes krypt, tæt ved de grave, hvor de mennesker, som den vil minde os om, har fået deres sidste hvilested.

Kong Hans' epitafium er ikke det eneste store stenrelief fra Claus Bergs hånd, som eftertiden kan beundre. Han har også udført momumentet over biskop Ivar Munk i Ribe domkirke. Ivar Munk døde i 1539, men epitafiet er fuldført før den tid - dødsdatoen er senere indhugget i stenen. Den forestiller biskoppen iført bispehuen og med bispestaven under armen. Ansigtet har sandsynligvis portrætlighed, for Claus Berg kendte Ivar Munk.

I årene 1531-32 boede Ivar Munk hos ham. Claus Berg talte ikke kun om gravstenen med biskoppen. De drøftede også, hvordan de skulle redde Claus

Mindetavlen over kong Hans er meget stor. Den er 4,02 meter høj og 2,47 meter bred. Den hører til de største gravsten i landet.

Bergs søn, Frants, fra lutherdommen.

Frants Berg var leder af Odense Skole, og de fik ham overtalt til at forlade Odense og tage stilling i biskoppens kancelli i Ribe. Det lykkedes dem dog ikke at redde Frants Berg for katolicismen. Som tidligere nævnt endte han som luthersk biskop i Oslo.

Claus Bergs værksted har især lavet altertavler og krucifikser. Men med reformationens indførelse i 1536 gik det stærkt tilbage med efterspørgslen. Man ønskede sig ikke mere, hvad man anså for katolsk inventar, til kirkerne.

Højaltertavlen i Sct. Knuds kirke hører til Claus Bergs anden og bedste periode. I denne er der sving og folder i figurernes dragter og hårpragt, der er stor livfuldhed og bevægelse over personerne.

I Claus Bergs seneste periode bliver bevægelserne alt for voldsomme. Personernes hår og skæg flagrer vildt, mennesker og dragter vrider sig voldsomt. Måske har Claus Bergs svende stået for denne overdrevne stil, han har ikke holdt dem i tømme; han er vel nu blevet for gammel.

REFORMATIONEN OG CLAUS BERGS SIDSTE ÅR

Der findes en del værker i Nordtyskland fra værkstedets seneste periode. Man mener derfor, at Claus Berg muligvis har flyttet sit værksted tilbage til Tyskland efter reformationen. I Tyskland var der stadig mange katolikker og derfor grundlag for hans eksistens.

En "Claus Sniddeker" skulle have fået rejsepas af kongen i 1532. Ingen ved, om det er Claus Berg. Hans svende kan jo godt være taget til Tyskland og have fortsat deres virksomhed der, og hans arbej-

der kan jo også være blevet eksporteret til Tyskland fra værkstedet i Odense.

Hans efterslægt forblev her i Odense og i Oslo. Derfor er det meget sandsynligt, at han er blevet her i byen og er stedt til hvile i den fynske muld.

Vi kan finde Claus Bergs arbejder spredt ud over hele Danmark og i Nordtyskland. Men en meget stor del findes her på Fyn, let tilgængelige for øens befolkning. Og hans mesterstykke, altertavlen i Skt. Knuds kirke i Odense, kan man beundre lige midt i Odenses centrum.

Har De lyst til at læse mere om Claus Berg anføres her et udvalg af litteratur:

Bøger og afsnit i bøger

Høyen, N.: Altertavlen i Frue Kirke i Odense, udført af Claus Berg. 1866. 48 s.

Beckett, Francis: Claus Bergs Altertavle i St. Knuds Kirke. (Francis Beckett: Altertavler i Danmark fra den senere Middelalder. 1895. S.96-116, tvl. 38-51).

Beckett, Francis: Renaissancen og Kunstens Historie i Danmark. Studier i de bevarede Mindesmærker. 1897. 232 s.
S.21-41: Om Claus Berg og hans værker, bl.a. på Fyn.

Thorlacius-Ussing, V.: Billedskæreren Claus Berg. En fremstilling af hans liv og virksomhed med særlig henblik på nyere fund og undersøgelser. 1922. 158 s. ill.
S.20-23: Altertavle i Ubberud kirke. S.23-26: Altertavle i Brenderup kirke. S.26-30: Altertavle i Jordløse Kirke. S.30-32: Korsfæstelsesgruppe i Hellerup kirke. S.30, 42, 124: Korsfæstelsesgruppe i Sanderum kirke. S.32: Korsfæstelsesgruppe i Holme Klosters kirke (nu Brahetrolleborg kirke). S.37-43: Figur fra Nr. Broby kirke (nu i Nationalmuseet). S.43-44: Krucifiks i Vejlby kirke. S.44-46: Krucifiks i Skamby kirke. S.47-49: Korsfæstelsesgruppe i Asperup kirke. S.55-61: Højaltertavle og udsmykning i Gråbrødre kirke (altertavlen nu i Sct. Knuds kirke). S.63-64, 76-79: Arbejder i Vindinge kirke. S.67-68: Altertavle i Diernisse kirke. S.68-72: Krucifiks og prædikestol i Thurø kirke. S.74: Mindesten i Vor Frue kirke, Odense. S.87-88: Korstole i Gudme kirke.

Beckett, Francis: Claus Berg. (Francis Beckett: Danmarks Kunst. 1926. Bd.2, s.202-22, ill.)

Stenkilde, Valdemar: Claus Berg. (Valdemar Stenkilde: Danske Håndværkere. Biografier. 1942. S.13-21, ill.)

Jensen, Chr. Axel: Danske adelige gravsten fra sengotikens og renaissancens tid. Studier over værksteder og kunstnere. 1951-53. Bd.1-2 + tvl. bd. Ill.
Bd.1, s.65-82: Claus Berg i Odense og hans stenhuggere.

Thorlacius-Ussing, V.: Claus Bergs altertavle i Sct. Knud i Odense. [1967]. 64 s. ill.

Haastrup, Ulla: Die Maler der Werkstatt Claus Bergs und Cranachs Holzschnitte. (Bild och betydelse. Föredrag vid det 4. nordiska symposiet för ikonografiska studier, Kvarnträsk, 19.-22. augusti 1974. red.: Louise Lillie och Mogens Thøgersen. Åbo, 1976. S.91-107, ill.) (Picta, 2) Litt.henv. s.107.

Dansk biografisk leksikon. 3. udgave. 1979. Bd.1, s.601-02: Claus Berg.

Artikler i tidsskrifter og årbøger

Claus Bergs beretning om sin fæderne-herkomst. (Danske Magazin 1745. Bd.1, s.23-28).

Altertavlen i Odense Domkirke. (Arkitekten 1895-96. Bd.2, s.802-03).

Solberg-Nielsen, C.: En Odense kunstner og hans værk. (Nordisk Ugeblad for katholske Kristne 1899. Årg. 47, s.425-30).

Beckett, Francis: Claus Berg. (Kunstmuseets Aarsskrift 1917. Årg. 4, s.176-78).

Schaefer, Karl: Claus Berg aus Lübeck. (Jahrbuch der königlichen preuszischen Kunstsammlungen 1917. Årg. 38, s.112-34, ill.)

Schaefer, Karl: Zur Lebengeschichte des Lübecker Bildhauers Claus Berg. (Mitteilungen des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde 1917-19. Bd. 13, s.169-80)

Struck, R.: Zur Kenntnis Claus Bergs und seiner Werstattgenossen. (Mitteilungen des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde 1929-32. Bd. 15, s.19-38, ill.)

Engelstad, Eivind S.: Claus Berg i Norge. (Kunst og kultur 1935. Årg. 21, s.47-62, ill.)

Lindberg, Niels: Lidt om billedskæreren Claus Berg. (Fynsk Jul 1952, Årg. 20, s.37-39, ill.)

Hansen, Ernst Fr.: Claus Berg fra Overgade i Odense - den berømte lybske billedsnider. (Indre Missions Tidende 1954. Årg. 101, s.214-16, ill.)

[Madsen, Herman]: Claus Berg's genius. Af Corre. (Kunst 1956-57. Årg. 4, s.182-89, ill.)

Thorlacius-Ussing, V.: Claus Berg på Fyn. (Fyens Stiftsbog 1969. S.71-91, ill.)

Haastrup, Ulla: Dansk kirkekunst med trykte forlæg. (Bogvennen 1982. S.105-28, ill.)
S.122-24: Brug af forlæg i Claus Bergs værksted. Litt.henv. s.127.

Thode, Fritz: Odense Domkirkes Claus Berg altertavle under restaurering. (Fyens Stiftsbog 1982. s.26-44, ill.)

Herudover er Claus Berg omtalt i almene opslagsværker og Odenses byhistorier.

Jomfru Marias ansigt fra Claus Bergs altertavle i Skt. Knuds kirke. Billedet er taget i forbindelse med tavlens restaurering i 1976–82 og viser henholdsvis (til højre) et afdækket og (til venstre) et urørt halvt ansigt. Bemalingen til højre er fra omkring 1900; til venstre er det den oprindelige bemaling fra omkring 1520.
(Foto: Odense Centralbibliotek, Lokalhistorisk Afdeling).

Udgivet af

ODENSE CENTRALBIBLIOTEK
LOKALHISTORISK AFDELING

1988
Jubilæumsåret

En orientering fra Lokalhistorisk Afdeling, 1